

GAUGUIN : D'où venons-nous ? Que sommes-nous ? Où allons-nous ?

KÖPECZI BÉLA

Románok és magyarok

HONNAN JÖVÜNK, MIK VAGYUNK ÉS HOVÁ TARTUNK?

I.

A *Tiszatáj* kérdés-feltevése nem az egyéni sorsot, hanem a magyar nemzet múltját, jelenét és jövőjét érinti, magam mégis a személyes élményekből indulok ki, amikor ehhez hozzászólok.

A román uralom alatti Erdélyben Nagyenyeden születtem 1921-ben. Már gyermekkoromban szembetaláltam magam nemcsak az egyéni gondokkal, hanem az erdélyi népek, románok, magyarok és szászok közös és eltérő érdekeivel.

Erdélyben túlsúlyban volt a románság, elérve a lakosság 58%-át, 27%-os volt a magyarság, 10%-os a szászság és a svábság.

A román lakosság nyert az új államban. A parasztság megőrizte a patriarchális körülményeket, még ha bizonyos hasznot is húzott a földreformból. Gyermekeit anyanyelven taníthatta, közülük sokan szakmunkások, iparosok és hivatalnokok, nem kevesen, főleg a tanítók és a papok fiai, egyetemet végeztek.

A magyarok vesztek. A parasztság folytatta szokásos életét, még ha némelyek az erdélyi városok vagy Bukarest cselédjei lettek. A munkások egy része részt vett a románokkal együtt a munkásmozgalomban, az iparosok és kereskedők igyekeztek felépíteni a kizorító intézkedésekkel szemben. Az értelmiség egy része elment Magyarországra. Kevés fiatal csatlakozott a megmaradottakhoz, hiszen magyar egyetem nem volt, román vagy magyarországi egyetemre lehetett csak beiratkozni. A szászok és a svábok úgy vélték, hogy az impérium változása számukra kedvezett s alkalmazkodtak az új körülményekhez.

A román értelmiséget ideológiájában a nacionalizmus, Lucian Blaga és misztikus filozófiája, a harmincas években Zelea Codreanu vasgárdája befolyásolta. A magyar értelmiség a transzilvánizmusban keresett vigasztalást, de némelyek, mint Makkai Sándor, Magyarországra költöztek. A román értelmiséget nem foglalkoztatta a transzilvánizmus s így nem is alakult ki együttműködés a román és magyar írók és művészek között, bár erre kísérletek történtek. A szász értelmiség körében a hitleri politika hatott, a harmincas évektől úgy vélték, hogy különleges hely illeti meg őket Romániában.

A kulturális különbségeket döntően befolyásolták az egyházak. A görögkeleti az állam vallása lett, de kiváltságos helyet kapott a görögkatolikus is, amely igyekezett

fenntartani kapcsolatait Rómával. Ezeknek az egyházaknak az iskoláit államosították és továbbfejlesztették, egyes vidékeken az ottani magyarok beolvasztására használták fel. A magyarok megoszlottak a katolikus, református, evangélikus és unitárius egyház között, megőrizték felekezeti elemi és középiskoláikat, érettségit azonban román bizottság előtt kellett abszolválni.

A szászok és a svábok evangélikusok és katolikusok voltak. Fenntartották egyházi iskoláikat az említett feltételek mellett.

Az egyházi megoszlás eszmei irányzatokat is jelentett: a románoknál az orthodoxia, illetve a katolicizmussal való együttműködés, a nem románoknál a római egyház és a protestantizmus új szemléleteinek érvényesülése.

A kulturális életet differenciálta a kapitalista vállalatok tevékenysége, a színházak, a mozik, a sajtó, a könyvkiadás, amelyek igyekeztek állami vagy egyházi és magán támogatással ellátni feladataikat. Az állam ideológiáját az oktatás, a katonaság, a hivatalos és a román nyelv használata útján érvényesítette.

Ezekből a személyes tapasztalatokból ismerhettem meg e három nép nyelvét és kultúráját különböző fokokon. Alapvető élményem az agresszív nacionalizmussal való szembenállásom volt. 1940-ben a második bécsi döntés után Budapesten Eötvös kollégistaként a Pázmány Péter tudományegyetemen a román–francia szakot választottam. Ez meghatározta tevékenységemet s arra indított, hogy az egyetemesebb francia kultúra mellett a román–magyar történeti, irodalmi és nyelvi kapcsolatokkal foglalkozzam.

II.

Hogyan alakult a románság és a magyarság sorsa a XIX. század óta? Az 1848-49-es szabadságharc és forradalom idején került sor a két nép fegyveres összeütközésére, bár már a Horia vezette jobbágyfelkelésnek is voltak nemzeti vonásai. 1848 magyar reformnemzedékének nagy eredménye volt, hogy Magyarországon és Erdélyben felszámolta a feudalizmust, megszüntette a jobbágyságot, földet adott a parasztságnak és a polgári demokrácia keretei között egyenlő jogokat biztosított minden nemzetiség számára. A magyar liberálisok elfogadták nemcsak a polgári demokrácia eszméit, hanem a francia polgári forradalom által meghirdetett nacionalizmust és egy többnemzetiségű államban akarták ezt a nemzeti, tehát *magyar* liberalizmust megvalósítani. Ennek a felfogásnak az eredménye volt Erdély uniója Magyarországgal, amellyel a liberalizmust kívánták megtámogatni a magyar konzervativizmussal szemben, méghozzá éppen egy többnemzetiségű tartományban.

A jobbágyok többsége Erdélyben román volt, s egy részük 1848-ban szembe találta magát a magyar nemesekkel, akik nehezen akarták feladni kiváltságaikat. Az összeütközés tehát társadalmi volt, de igen hamar nemzetivé vált. Az erdélyi román értelmiség a liberalizmus eszmekörét tette magáévá, de csatlakozott maga is a nacionalizmushoz, és szembeszállt a magyar nemzeti liberalizmussal, ellenezte tehát Erdély unióját, fenn akarta tartani a Habsburgok uralma alatt az erdélyi fejedelemséget, politikai, nyelvi és kulturális jogokat követelt. Ilyen módon ez az értelmiség, melynek jó része papi családokból származott, a nacionalista ideológiát egyeztetette a jobbágyok társadalmi követeléseivel. A bécsi udvar ezt az ellentétet használta ki és erdélyi hadserege felfegyverezte a románokat a magyar szabadságharc ellen. Véres ütközetekre került sor, amelyekben elpusztultak olyan magyar radikálisok is, mint Vasvári Pál.

Alesandru Papiu Ilarian, aki részt vett az erdélyi román felkelésben, 1851–52-ben Bécsben kiadott egy könyvet *Istoria Romanilor din Dacia Superioară* (A románok története Felső-Dáciában) címmel, amely ismerteti a reformkori irányzatokat s ezen belül részletesen foglalkozik a magyar reformnemzedékekkel. Kiindulópontja a románok erdélyi többsége, ezen belül a jobbágyok elnyomása, felszabadításuk és nemzetiségi jogaik megadása. Történeti háttére a dákó-román kontinuitás, tehát az a felfogás, amely szerint Trajanus császár óta egy neolatin nyelvű lakosság maradt Dácia területén a magyarok bejöveteleig. Ezt a már mítosszá vált felfogást I. Micu-Klein és követői, S. Micu-Klein, Gh. Șincai és P. Maior fejlesztették ki nyelvészeti források és a humanista történetírók állításai alapján. Ezzel az elmélettel a vitát a XVIII. század végén a szász történészek kezdték el s ebbe később kapcsolódtak be a magyar és más népek nyelvészei és történészei, akik azt állították, hogy a rómaiak Krisztus után 271-ben elhagyták Dáciát és hogy a román nép őshazája a Balkán volt, ahonnan fokozatosan telepítették be a hajdani Dáciát, így Erdélyt is a XII–XIII. században. Papiu ezzel a történelmi mítosszal támasztotta alá a maga liberális politikáját és szállt szembe a magyar nacionalizmussal.

Könyvében – mint említettük – elemzi az 1848 előtti magyar politika törekvéseit és arra a következtetésre jut, hogy mind Széchenyi, mind Kossuth az ún. „ungurizmust” hirdették, tehát a románok elmagyarosítását, az egyik toleráns módon, a liberalizmus eszközeivel, a másik erőszakosan, a forradalommal. A beolvasztási folyamatot, a magyarnak, mint államnyelvnek a bevezetése jelenti, amellyel szembeállítja a románok és a szászok nyelvi és kulturális egyenjogúságát. Felsorolja Széchenyi, Kossuth és Wesselényi írásait, amelyek a beolvasztási politikát kívánják szolgálni és tiltakozik nézeteik ellen. Ő is azt vallotta, mint 48-ban a balázsfalvi iskola tanára, Simion Barnuțiu: „Mindен nemzet szabadsága csak nemzeti lehet.”

A vita valóságos volt, hiszen a magyar liberálisok úgy gondolták, hogy a liberalizmus útján létre lehet hozni, magyar vezetés alatt, egy soknemzetiségű államot. Kossuth 1848. október 10-én felhívást intézett a románokhoz, amelyet így fogalmaz: „A jobbágság eltöröltetett a magyarok és az oláhokra nézve, az adó terheit egyenlően hordozza nemes és nem nemes, magyar és oláh, s egyenlőjoggal bír saját dolgainak intézésében, nincs kizárva sem közhivatalból s nyitva áll a becsületes kenyérkeresetnek minden neme előtt is, mint a magyarok előtt.” Tehát a liberális polgári Magyarország képe ez, de nincs szó a románok nyelvi és kulturális jogairól. Ez a felfogás jellemzi a régi Hungáriát megtartani akaró magyar liberálisokat, akik később is kifogásolják, hogy a románok nem elsősorban magáért a liberalizmusért és annak előnyeieért harcoltak.

Erdekes, hogy Papiu nem veszi tekintetbe a szabadságharc megegyezési kísérleteit. Dragoș képviselő szerencsétlen küldetését Avram Jancuhoz és főleg Bălcescu 1849 júniusi szegedi megegyezését Kossuthnal, amely többek között az erdélyi románok nyelvi és kulturális jogairól is szólt. Bár ismeri a magyar és a külföldi forrásokat, egy szóval sem szólt Kossuthnak az emigrációban 1851-ben kidolgozott dunai konföderációs tervéről. Számára ezek a kísérletek nem léteztek, a felkelést akarja előtérbe állítani és a szembenállást a magyar nacionalizmussal. (Erről a munkáról is részletes ismertetést adtam *A nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe* című kötetemben. Budapest, 1995.)

Ettől kezdve a román közvéleményben a nacionalista ideológia uralkodik. Erre jellemző M. Eminescu: *A szárnyaszegett géniusz* című regénye, amelyet életében nem jelentetett meg és amely az 1848–49-es harcokról szól, szembeállítva a felkelő románokat a magyar nemességgel, egy szentimentális regény keretében. Cikkem, amely az emlí-

tett kötetben jelent meg, román irodalomtörténészek körében vitát váltott ki Eminescu idegengyűlöletéről, pedig a célom az volt, hogy a később más nézeteket valló kiváló költő 1870-es évekbeli felfogását a valóságnak megfelelően ismertessem.

Ez az ideológia befolyásolta I. Slavici fellépését a *Tribuna* hasábjain és ezzel értett egyet a század elején O. Goga az Adyvel kialakított kapcsolatai ellenére (nézeteiket ugyanebben a kötetben elemeztem).

Ezzel szemben jelentkezett az agresszív magyar nacionalizmus, amely a XIX. század végétől az első világháborúig a román értelmiségi és hivatalnok réteg beolvasztására törekedett, kevés sikerrel. Kevés olyan magyar politikus akadt, mint Mocsáry Lajos, aki kiállt a nemzetiségi jogok mellett és szűk volt az az értelmiségi kör is, amely Jászi Oszkár vezetésével a XX. század elején a kisebbségekkel való kiegyezésre törekedett.

1916-ban Románia bekapcsolódott az antant oldalán az első világháborúba és sok viszontagság után a győzők közé került. 1918-ban létre jött Nagyrománia, amelynek létét a trianoni békeszerződés pecsételte meg s amely a nemzetiségi jogokat elfogadó gyulafehérvári határozat ellenére ugyanúgy az agresszív nacionalizmust szolgálta, mint hajdani magyar megfelelője.

III.

1940-ben a fasiszta hatalmak – Németország és Olaszország – a második bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolták Erdély egy részét, az északi magyar városokat és a Székelyföldet, de 1 millió román is. Dél-Erdélyben a román többség mellett 500 ezer magyart, valamint a szászok és a svábok nagy részét hagyták. A magyar sovinizta propagandának nem sikerült elérnie a hajdani magyar állam visszaállítását, a határokat ez esetben is, főleg az etnikai viszonyok határozták meg. Az észak-erdélyi román értelmiségiek és hivatalnokok Dél-Erdélybe menekültek, a dél-erdélyi magyarok pedig Észak-Erdélybe. 1940-ben az Észak-Erdélybe bevonuló magyar hadsereg bünteteket követelt el a románok ellen, 1944-ben a Maniu-gárdisták ugyanezt tették az észak-erdélyi magyarokkal szemben. A román közvélemény ma is elítéli a honvédség szégyenletes cselekedeteit, érdekes módon ugyanezt nem teszi a román agresszív nacionalistákkal szemben.

A magyarság számára a változás előnyt jelentett a nyelv és a kultúra szempontjából. Megjelent ugyanakkor Észak-Erdélyben is az agresszív magyar nacionalizmus és az a barokkos mentalitás, amely ebben az időben Magyarország vezető rétegeit jellemezte.

A románság számára a változás vereséget hozott. A parasztságot, amely folytatta régi életét, az elnyomás és a gazdasági gondok gyötörték. Az elemi iskolák anyanyelven tanítottak, de mindenütt bevezették a magyar nyelvet is. Kevés gazdasági és kulturális intézményük működött.

Ez történt a magyarsággal is, amely Dél-Erdélyben élt. Az észak-erdélyi románokat és a dél-erdélyi magyarokat ugyanazoknak a zaklatásoknak tették ki, munkaszolgálatra hívták be őket és gazdaságilag is igyekeztek háttérbe szorítani.

Magyarországon a hitleri Németország biztatására, de a magyar hatóságok közreműködésével elrendelték a zsidók kitelepítését. Románia területén a zsidóktól minden jogot megvontak és a román hadsereg Ukrajnában részt vett üldöztetésükben. A Ceausescu-propaganda a magyarországi üldöztetést igyekezett kihasználni s bizonyos rokonszenvet is kiváltani a nyugati országokban. Közben a hitleri Németország minden eszközt kipróbált, hogy szembeállítsa a két országot: a háborúban való aktívabb részvételtől függően ígerte egyik vagy másik félnek a határrevíziót.

1944 őszén Románia szembefordult a hitleri Németországgal és a Szovjetunió oldalán részt vett a háború utolsó szakaszában, sok embert áldozva, többek között magyar földön is. Észak-Erdélyt a szövetségesek visszaadták Romániának s ezt a lépést az 1946-os párizsi békeszerződés megerősítette. Előzőleg a hadicselekmény zavartalan biztosítása érdekében 1944 végén a szovjet hadsereg elrendelte, hogy Észak-Erdélyben közös román–magyar közigazgatás alakuljon, s csak 1945 tavaszán a Groza-kormány megalakulása kapcsán került sor a román közigazgatás bevezetésére.

A megosztott Erdélynek ez az emléke mély nyomokat hagyott a román és magyar közvéleményben és felébresztette a régi sérelmeket, amelyek ma is hatnak.

IV.

1945 után úgy tűnt, hogy az új társadalmi rend, amelyet szocialistának neveztek, a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődést állítja előtérbe, és háttérbe szorítja a nemzeti ellentéteket. Ezt vallotta az erdélyi magyarság haladó rétege és sok felvilágosult román s ezért lelkesedett a magyarországi értelmiség is. Magam a *Valóság* 1946 októberében megjelent cikkemben az új együttműködés lehetőségére hívtam fel a figyelmet, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a múltat az igazságnak megfelelően kell bemutatni, még akkor is, ha egyes jelenségek sértik a környező népek tudósainak túl „érzékeny nacionalizmusát”.

Ezekben az átmeneti időkben Romániában a Magyar Népi Szövetség kialakította szervezeteit, részt vett az ország politikai, társadalmi és kulturális fejlődésében. A román jobboldal ezt a periódust azon az alapon támadja, hogy a hatalmat Észak-Erdélyben a magyar kommunisták gyakorolták a román többséggel szemben. Az igazság ennél ellentmondásosabb, hiszen már ebben az időben is jelentkeztek román nacionalista megnyilvánulások.

1948-ban megtörtént a kommunista hatalomátvétel, amely bevezette az egypárt-rendszert, megszüntette a Magyar Népi Szövetséget és a magyar autonóm tartományt, megkezdte a mezőgazdaság kollektivizálását és az ipar egyoldalú fejlesztését, s ezzel együtt az erdélyi városok románok általi betelepítését, olyan oktatási és kulturális politikát folytatott, amely az államszocializmus román változatát érvényesítette. A *Securitate* egyszerre börtönözte be a románokat és magyarokat, akikről valamilyen ellenállást tételezett fel. Ez a változás súlyosan érintette a magyarság oktatási és kulturális viszonyait, amelyeknek egyik megnyilvánulása volt a középiskolák román nyelvű szakmai átalakítása és a Bolyai Egyetem megszüntetése.

A román agresszív nacionalizmus Ceaușescu idején kifelé az ún. szuverenitásra épülő politikában érvényesült, befelé egy olyan szocializmusban, amely az ipar feszített fejlesztésével kizsákmányolta a lakosságot és a nemzetiségi politikában a kisebbségek beolvasztására törekedett.

A zsidókat Izraelbe telepítették át, az erdélyi szászokat és a svábokat a nyugat-német kormány anyagi juttatása fejében Németországba. Mindezzel jelentősen megváltoztak az erdélyi etnikai viszonyok.

Ez a politika bizonyos fenntartásokat mutatott a Szovjetunió irányában, így pl. nem vett részt 1968-ban a Csehszlovákia megszállásában. Az Egyesült Államok és Nyugat-Európa üdvözölte ezt az állítólagos önállóságot, nem sokat törődött az emberi jogokkal és a kisebbségek védelmével.

Ami Magyarországot illeti, Romániához politikai, gazdasági és katonai szerződések kötötték, amelyek a szocialista országok között egységet voltak hivatva biztosítani.

A hatvanas évektől kezdve a két uralkodó párt politikáját gazdasági és kulturális ellentétek határozták meg. Az MSZMP elfogadta a piacgazdaság egyes elemeit és művelődési kapcsolatokra törekedett a nyugati országokkal. A Román Munkáspárt fejlesztette gazdasági együttműködését a fejlődő országokkal és ideológiáját az agresszív nacionalizmusra építette.

Magyarországon, mint általában a volt szocialista országokban, érvényesült az a feltevés, hogy a kisebbségek ügyét az illető államnak kell megoldania, tehát másoknak nincs lehetőségük a beavatkozásra. Ez visszalépést jelentett az 1918 utáni állapotokhoz képest, amikor a nemzetközi szervezetekben mód nyílt arra, hogy az érdekelt állam felemelje szavát a kisebbségek dolgában, ha nem is nagy eredménnyel. Ezt a jogot a II. világháború után a párizsi békeszerződések sem garantálták.

Ilyen körülmények között kulturális téren került sor néhány olyan intézkedésre, amelyek valamelyest segítettek a romániai magyar kisebbség nehéz sorsán. Az ötvenes évek elején létrejött a román–magyar közös könyvkiadás, tehát annak lehetősége, hogy meghatározott esetekben román kiadók megrendelhettek Magyarországon kiadott könyveket, amelyekért cserébe román szerzők magyar fordításait, illetve ottani magyar írók műveit és kisebb részben magyarországi kiadók bér munkáit adták. Voltak olyan kiadványok, amelyeket a román kiadók történeti vagy politikai okok miatt nem voltak hajlandók átvenni s ez vitákat váltott ki. Végül is az a helyzet állt elő, hogy Magyarországon sok román klasszikus és mai szerző fordított művét lehetett megkapni. Romániában kevés magyarországi író munkáit jelentették meg fordításokban és főleg a klasszikusokat. A keretek szűkek voltak s ennek következtében Romániába sokkal kevesebb magyar könyv került, mint 1940 előtt. Állandó gondot jelentett az újságok és folyóiratok romániai terjesztése, amelyet ugyancsak keretekhez kötöttek. A Magyar Rádió híreit Románia sok vidékén nem lehetett fogni, így kevés magyarországi információ jutott el. A személyes érintkezés javult, még ha gyakran meghívóhoz vagy szállodai elhelyezéshez kötötték az utazásokat.

A kulturális egyezmények keretében színházi előadásokra és kiállításokra került sor, Erdélyre mindezeket nem terjesztették ki. A bukaresti és a budapesti kulturális intézetek létrejötte állandó nehézségekbe ütközött. Az 1977-ben a Kádár és Ceaușescu találkozáson elfogadott debreceni és kolozsvári konzulátusok megkezdték működésüket, de a román kormány előbb a debreceni román, majd a kolozsvári magyar konzulátus működését felfüggesztette.

A két ország közötti tudományos együttműködés keretében kell megemlíteni a román–magyar történész vegyesbizottság megalakulását, amely főleg gazdaság- és társadalomtörténeti témákkal foglalkozott, de a két történetírás közötti vitákat nem érintette. Közben román történészek sorra jelentették meg Erdély történetéről szóló írásaikat, amelyek a dáko-román kontinuitást, a románok etnikai túlsúlyát és a magyar elnyomást ismertették.

A hetvenes évek második felében a Magyar Szocialista Munkáspárt Agit. Prop. Bizottságának javaslatára sor került a szomszédos országokban élő magyarság kulturális helyzetének megvizsgálására Béládi Miklós és munkatársai segítségével. A felmérés megállapította, hogy a magyar kisebbségek nehéz helyzetbe kerültek és javaslatok születtek kulturális viszonyaik előmozdítására.

Ennek kapcsán merült föl annak szükségessége, hogy meg kell jelentetni egy, a magyar történetírók által írt Erdély történetét. 1976-ban a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete szerkesztőséget hozott létre a feladat megoldására és

ennek vezetésére kértek fel engem is. A szerzőgárda elhatározta, hogy a tényleges objektivitás keretei között készíti el a munkát, tehát ismerteti a vitás kérdéseket és bemutatja nemcsak a magyarok, hanem a románok, a szászok és a svábok etnikai, gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyait is. Elutasítottuk azt a megközelítést, amely a mai helyzetből kiindulva, tehát anakronisztikus módon mutatta volna be a hajdani etnikai viszonyokat és a létrejött államalakulatokat. A munka lassan készült. Minden írást megvitattunk: egységesen foglaltunk állást a vitás kérdésekben, ahol szükségesnek tartottuk, egyeseket nyitva hagytunk. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságát tájékoztattuk az előkészítésről, amely elfogadta programunkat és csak az 1945 utáni rész vizsgálatát javasolta. Óvári Miklóst bízta meg ezzel a feladattal. A híresztelésekkel ellentétben nem került sor semmiféle politikai beavatkozásra. Minden szerző saját álláspontját képviselte és ez áll az 1945 utáni időre is. Az 1918 utáni részhez a felkért szerző lemondta a megbízatást, s magam vállalkoztam a szerkesztő bizottság egyetértésével és közreműködésével a fejezetek összeállítására. Az 1945 utáni részről bizonyos távolságtartással szóltam, a rendelkezésre álló hivatalos adatokat felhasználva ismertettem az etnikai, gazdasági és kulturális körülményeket, fenntartással fogadva a hivatalos politika álláspontját. Ezt a részt elolvasta a Politikai Bizottság megbízottja és a szöveggel egyetértett.

A három kötetes munka 1986-ban jelent meg és nagy feltűnést keltett itthon, ahol több kiadást jelentettek meg, és Romániában, ahol azonnal lefordították és megindult ellene a szervezett kampány. Egyrészt úgy, hogy a *Times Literary Supplement*-ben román történészek fizetett tájékoztatást jelentettek meg, amely a munkát történelmileg hamisnak és románellenesnek tartotta, másrészt úgy, hogy Romániában összehívták a Nemzetiségi Tanácsot, ahol a magyar képviselőket arra kényszerítették, hogy elolvasás nélkül ítélik el azt. A román hatóságok a kiadványt hivatalosnak tartották, miután a főszerkesztő művelődési miniszter volt. Az igazság az, hogy a megbízatás jóval előbb keletkezett s engem a román nyelv, történelem és irodalom szakértőjeként kértek fel.

A kötet rövidített kiadása 1989-ben magyarul, majd németül, franciául és angolul is megjelent. Amikor 1992-ben a Párizsi Magyar Intézet a rövidített francia kiadást megvitására kitzúzte, meghívott román és magyar történészeket, és olyan franciákat – Jacques Le Goff vezetésével –, akik a kérdéshez hozzá tudtak szólni. A vita egyik témája a román pásztorkodás ügye volt, amelyet egyes román történészek a magyar szerzők megvetéseként fogtak fel. A francia történészek tanúságtétele kellett ahhoz, hogy egy józanabb álláspont alakuljon ki. A vitában megmaradtak a régi szembenállások a dákö-román kontinuitással, 1848/49 értelmezésével vagy a trianoni szerződéssel kapcsolatban. Ez a vita is azt bizonyította, hogy rendszerváltástól függetlenül a két évszázad alatt kialakult román történelmi ideológia tovább él, és hogy az nemcsak szakmai, hanem politikai érdekeket is szolgál.

V.

1989 rendszerváltozást hozott Romániában és megkezdődött a gazdaság kapitalista átalakítása, a többpártrendszer kiépítése, az emberi jogok és a sajtószabadság érvényesítése. Megalakult a romániai magyarok politikai szervezete, az RMDSZ és szélesebb egyházi-kulturális tevékenységbe kezdtek a magyar egyházak. Az Iliescu-kormány bukása után az RMDSZ a román kormány tagja lett, de újból és újból szembe találta magát a jobboldali pártok nacionalizmusával és a kormányon belüli ellentétekkel. A ro-

mán közvéleményt a magyar kérdéssel könnyű befolyásolni: egy 1994-es közvélemény-kutatás szerint, amely a *Korunk*ban jelent meg, a románok 70%-a attól tart, hogy a magyarok vissza akarják szerezni Erdélyt. Ennek a feltételezésnek az integrációt kereső Európában nincs semmi értelme, mégis alkalmas a közvélemény befolyásolására.

Magyarország alapszerződést kötött Romániával s ez lehetőséget ad a két ország politikai és gazdasági kapcsolatainak fejlesztésére, módot nyújt a kisebbségi jogok érvényesítésére, de arra nem, hogy ezeket megvalósítsa, ez a többségi népnek és kormánynak a feladata.

Ilescu és az egykori román kormány tagjai gyakran hivatkoztak arra, hogy a francia-német példát kellene követni a román-magyar viszony alakításában. Ez a példa azonban sok szempontból nem helytálló. Németország és Franciaország között a vita Elzász-Lotharingia kérdése volt, ahol a franciák mellett másfél millió német lakik. A terület a XVII. század végétől Franciaországhoz tartozott, 1871-től 1918-ig és 1940-től 1944-ig viszont Németországhoz. E németiségnek, amely anyanyelvi szinten az Elsasserdeutschot és a Lothringerplatot beszéli, köznyelve a német, de tud franciául és többsége francia orientációjú. A második világháború után a két ország közötti meg egyezést Franciaország politikai és gazdasági fejlődése támogatta, amely segítette a franciaországi németek beilleszkedését is, annak ellenére, hogy a francia kormányok sokáig meglehetősen szűken értelmezték a nemzetiségi jogokat.

Ha most ehhez hasonlítjuk Románia és Magyarország kapcsolatát és ezen belül az erdélyi magyarság ügyét, akkor a különbségek szembetűnők. Mint láttuk, 1848/49-től a román-magyar viszonyt alapvetően befolyásolta a nacionalizmus, s ez a politika meghatározta nemcsak az értelmiség, hanem a lakosság többségének magatartását. Az erdélyi magyarság történelmi szerepe is másként alakult, mint a franciaországi németeké. 1526-tól kezdve az Erdélyi Fejedelemség az Ottomán Birodalom fennhatósága alatt, a magyar uralkodó osztály vezetése mellett fejlesztette az ország gazdaságát és kultúráját, ez utóbbi esetben a románokét is. Kulturális szempontból az erdélyi magyarság jelentős szerepet játszott a magyar művelődésben, nemcsak a XVI. és XVII. században, hanem később, a XIX. és XX. században is. Ilyen módon azt lehet mondani, hogy az erdélyi magyar kultúra az összmagyar műveltség része lett, nem úgy, mint a franciaországi németeké.

Véleményem szerint itt a közép- és kelet-európai államok területén érdemes a többség és a kisebbségek közötti összefüggéseket tekintetbe venni. Ezekben az államokban, az esetek többségében, olyan kisebbségek élnek, amelyek, ilyen vagy olyan módon, részt vettek az országok fejlődésében, múltjukkal és jelenükkel részesei a nemzeti kultúrának, ugyanakkor szembe találják magukat a többség agresszív nacionalizmusával. Világos, hogy a mi régióinkban ezek után csak a politikai, gazdasági és kulturális integráció tudja szolgálni a kisebbségi politika értelmes megoldását.

Amíg az említett integrációra sor kerül, folytatni kell és fejleszteni a két ország közötti kulturális kapcsolatokat. A román kulturális életet elsősorban a francia és csak kisebb mértékben a német, angol, amerikai vagy az olasz kapcsolatok jellemzik. Természetesen Romániában is megjelent az amerikai eredetű tömegkultúra, amely a zenén, táncon, a filmen és a televízió keresztül érvényesíti a maga általánosító hatását. A román értelmiség, az erdélyiek egy részének kivételével, kevés kapcsolatot tart Magyarországgal és ezen az elmúlt rendszer hivatalos érdeklődése sem sokat változtatott.

Vajon lehet-e állandó kulturális együttműködést kialakítani a közép-európai regionalizmus jegyében? Alapvető kérdés ez, hiszen segítheti a politika egyéb megnyilvánulásait is.

Ehhez nem kis segítséget nyújthat a romániai magyar értelmiség, amely tájékozott a román kulturális életben és (főleg az irodalomban) jelentős helyet vívott ki magának. Mindkét országban a nyelvek megtanulásával, az élethelyzetek megismerésével, a szervezett találkozásokkal és az értékes alkotások terjesztésével lehet tovább fejleszteni a kapcsolatokat.

Ide kötődik a romániai magyarok oktatási és kulturális helyzetének javítása a sokhelyt elfogadott európai normák alapján. A kérdés az, hogy a román kormányok készek-e elfogadni a magyar anyanyelvű oktatást az óvodától az egyetemig? Az anyanyelvű oktatás teremti meg az egyes emberek és a közösségek számára nemcsak a nyelvi alapot, hanem a szükséges ismereteket és hozzájárul az identitás kialakulásához. Mindez nem zárja ki a multikulturális hatás érvényesülését, hiszen az erdélyi magyarok megtanulják az állam nyelvét, elfogadják annak törvényeit és beilleszkednek Románia életébe és kulturális viszonyaiba. A multikultúra először anyanyelvi kultúrát jelent és ehhez járul hozzá a többi nyelv és műveltség megismerése. „A nyelv abból a kultúrából él, amit kifejez” – mondja Claude Hagège a *Le français et les siècles* című könyvében, megjegyezve, hogy olyan kultúráról van szó, amely egyetemes értékeket fejez ki. Véleményem szerint ilyen a román és a magyar kultúra is Európának ebben a részében, még ha értékei nem is váltak általánosan ismertté.

A román agresszív nacionalizmus lényegében a beolvasztási politikát kívánja megvalósítani s így hivatkozik nyugat-európai példákra és a már homogenizált nemzeti államok létrejöttére. A vita valóságos: az egyik oldalon a nemzeti állam, a másik oldalon az integráció által módosított, a kisebbségeket is magába foglaló türelmes nemzeti állam politikája érvényesül. Természetesen szükség van e mellett magyar nyelvű kulturális intézményekre, kiadókra, sajtóra, színházra, rádióra és televízióra. A már említett tömegkultúra hatása itt is jelentkezni fog, értelmes korlátozását az erdélyi magyar intézmények befolyásolhatják.

A két nép közötti együttélést és a régi sztereotípiák eltűnését segítheti a történelem objektív bemutatása. A tankönyvekben el kellene mondani, hogy a dákó-román kontinuitás mellett felmerült a románok betelepedésének feltétele, hogy az erdélyi fejedelemség hozott gazdasági és kulturális eredményeket, még ha a nemesség el is nyomta a román és magyar jobbágyokat, hogy a magyar 1848–49-es forradalom és szabadságharc szembe találta magát a Habsburgok által támogatott román felkeléssel, amely joggal követelte a nemzeti jogokat, hogy 1867 után a magyar liberalizmus az agresszív nacionalizmust képviselte, de hozzájárult az erdélyi román gazdaság fejlődéséhez, hogy a trianoni béke etnikai alapon megteremtette Nagyromániát, de ugyanakkor elősegítette a kisebbségek elnyomását. Az objektivitás tehát az ellentétek szembeállításából következik, az interpretálás az egyének és a közösségek joga. E szembeállítás nélkül nem lehet valóságos történeti tudatot kialakítani Közép-Európában és nem lehet az ellentétek feloldásához kiindulópontot találni.

A mentalitás kialakításához szükség van a régi sztereotípiák háttérbe szorításához és a másság elismeréséhez. Vitatkozni lehet arról, hogy a népek között ki az agresszív és ki a békés, ki a lusta és ki az aktív, ki a barátságos és ki az ellenszenves. Ez esetben is a szembeállítás segít és azoknak a fejlődési irányzatoknak a felvázolása, amelyek

mindkét nép életét, szellemét és néha jellemét is befolyásolták. A személyes kapcsolatok segíthetik ezt a tájékozódást, még ha természetesen bizonyos fenntartások meg is maradnak.

*

Honnan jöttünk, mik vagyunk, hová megyünk? A *Tiszatáj* ezeket a kérdéseket tette fel, amelyekre magam a román–magyar kapcsolatok szempontjából válaszoltam. Úgy vélem, hogy magyar részről ebben a vonatkozásban folytatni kell azt a munkát, amelyet a harmincas években a *Szép szó* és József Attila vagy Németh László képviseltek.

Természetesen a megváltozott környezetben és sok esetben újabb eszközökkel.